

Рецензия

за дисертационния труд на Илвие Конедарева

„Българският роман след 1989 година: промени в поетиката”

за присъждане на научната и образователна степен „доктор”

по научно направление 2.1 „Филология” и научна специалност „Българска литература (Българска литература от Освобождението до наши дни)”

от доц. д-р Бойко Пенчев Пенчев, член на научното жури за провеждане на защита на представения труд

Дисертационният труд на Илвие Конедарева „Българският роман след 1989 г.: промени в поетиката” е обсъден е и предложен за публична защита на заседание на Катедрата по българска литература към Факултета по славянски филологии на Софийски университет „Св. Климент Охридски” от 14.01.2014 г. Общият обем на работата е 311 страници, структурирани в 5 глави, Увод и Заключение.

Първа глава, „Българското литературно поле на 90-те години” си поставя задачата да очертае литературния контекст на промените в поетиката на романа. Задачата по обобщеното литературно-историческо предаване на 90-те години не е никак лесна и дисертантът ясно си дава сметка за основните проблеми, пред които се изправя едно такова начинание. Фрагментаризацията на литературното поле, застъпването и сблъсъкът на различни поколения и мирогледни установки правят почти невъзможен традиционният експликативен, хронологически разказ за десетилетието. Неоформеността на канона, липсата на експлицитни манифести и програми, социалното маргинализиране на литературата, съпроводена с криза на авторитетите като част от по-общите културни промени – всичко това са обективни затруднения пред литературния историк на 90-те години. Именно затова трябва да се подчертае, че Илвие Конедарева се е справила много интелигентно с тези затруднения, като е избрала няколко понятия, в които да сблъска гледните точки „на” деветдесетте и „за” деветдесетте. Това са понятията „граница” и „поколение” и по-точно 1989 г. като граница и поколението на 90-те. 1989 г. е видяна едновременно като граница, отделяща два периода, и като мост, който свързва последното десетилетие на ХХ в. с предходните. В хода на контекстуализирането дисертантът прави сериозната заявка да съчетае погледа „отвътре”, засвидетелстван в метатекстове от периода, с погледа отвън – описателният литературноисторически дискурс, подхождащ към десетилетието от критична дистанция. Идеята за подобно съчетаване на „жабешката” и „птичата

перспектива” е много продуктивна и тя би дала още по-добри резултати, ако се привлекат повече и по-разнообразни „жабешки” погледи, тъй като работата се ограничава предимно до уводния текст в бр.1 на „Литературен вестник” и „Радикалният манифест” на Александър Кьосев. Тук, разбира се, има обективни затруднения, тъй като 90-те са анти-манифестно десетилетие, но все пак работата би спечелила от едно археологизиране с повече емпиричен материал. Що се отнася до „външния”, дистанциран поглед, дисертантът коректно е привел водещите интерпретативни разкази в литературно-историческите и реконструиращи текстове на Пламен Дойнов, Милена Кирова, Михаил Неделчев, Миглена Николчина...

Търсейки отговор на проблема как в едно хетерогенно литературно поле да се намери носителът, субектът на онова, което обозначаваме като „литература на 90-те”, „роман на 90-те”, „поетика на 90-те” и т.н., работата стига до понятието „поколение”, в което се оглежда цялата проблематичност на опитите да се хомогенизират процесите в този период. След като проследява теоретичните и критични употреби на понятието, дисертантът стига до извода, че през 90-те то е „феномен на различието – по отношение на традицията и вътре в себе си”. (с. 49)

В тази първа глава на работата сякаш сме още твърде далеч от нейния собствен предмет – романът. Всъщност чрез генеалогизирането на понятия като граница и поколение работата показва вътрешната разноречивост на десетилетието, какъвто е и изводът, с който завършва главата: това е „трудно поддаваща се на категоризации литература, в която присъстват множество поетики, подчинени на индивидуални почерци и стилове, всеки от които има своята линия на развитие, но влиза в досег с другия и така формира една мрежова, констелираща поетическа система на литературата на 90-те години.” (с. 49). Това наблюдение е важно не само като характеристика на разглеждания период, а и като мотивация на специфичната структура, на която самата дисертация е подчинена. Работата не се разгръща като излагане на събитията и книгите в хронологическата им последователност, нито пък събира литературата около фигурите на авторите.

Втора глава вече дефинира специфичния инструментариум на работата, поставяйки в центъра понятието „поетика”. В първата подглава се прави преглед на процесите в разволя на българския роман от 50-те години на ХХ в. до края на века, а като изходна точка на отласкване се взема моделът на „епическия роман”, спрямо който романът на 90-те се явява огледален – което пък е показано във втората подглава. Направен е обстоен анализ на укрепването от една страна и проблематизирането от

друга на понятието „епически роман” с всички импликации на равнище поетика и идеология, които то носи, за да могат след това процесите в романовия жанр след 1989 г. да бъдат видени като своеобразна съпротива срещу нормативната рамка на „големия епичен роман”. Изследвани са явления като фрагментаризацията и хибридизацията на повествованието при формирането на новия жанров модел.

В третата подглава се очертава обемът на понятието „поетика”, което работата ползва; скицирана е постструктуралистката теория за поетиката (най-вече Джонатан Кълър, също Цветан Тодоров и Ролан Барт). Интересът е не толкова към самото понятие, колкото към проблемите, които то сплита, например миметизмът и антимиметизмът. От централен интерес е ролята на персонажа: системата от похвати за изграждане на неговата идентичност, връзката разказвач-персонаж. Именно динамиката на тези отношения в литературата на 90-те е фокусът, в който се събират интерпретативните стратегии на дисертацията. Начинът на разказване е видян като средство за изграждане на „наративна идентичност” (Рикьор). Неслучайно тази теоретична подглава завършва с въвеждането на концепцията за фокализацията на Женет – една много продуктивна посока, която след това ще бъде използвана, макар и не съвсем систематично, в интерпретирането на конкретни произведения.

Въобщо, ако можем да посочим интелектуалната страст, задвижваща изследването, то това ще бъде идентичността и нейното изграждане в писането. В трета глава „Поетика на българския роман – вариации” са намерени много интересни „ресурси” за граденето на тази убягваща идентичност – тялото и паметта. Всъщност може да се каже, че именно оттук, от с.103, започва същинската част на работата. Ако в първите стотина страници виждаме най-вече едно прилежно сводяне на чуждите критически схващания, оттук нататък работата намира своя оригинален подход и изказ. С разгръщането на работата дисертантът сякаш постепенно намира своя език, който става по-зрял и уверен с всяка изминаваща страница.

В частта за паметта работата се съсредоточава върху проблеми като тялото и властта, вулгарният език и „вулгарният роман”, еротизмът. Привлечен е разнороден литературен материал - от Христо Калчев до Емилия Дворянова. В частта за паметта сдвоени се оказват „Германия, мръсна приказка” на Виктор Пасков и „Дзифт” на Владислав Тодоров. Това е първото „сдвояване” на романи, което ще се превърне в централен методологически похват на работата. Тук е мястото да очертаем „канона”, върху който работата гради своите анализи и заключения. Още в Увода е ясно заявено, че работата ще се занимава със „само една част от тенденциите в поетиката на романа

след 1989г.” и ще „изследва по-обстойно само някои от представителните романи на литературата след 1989 г.” (с.3). Това самоограничаване е неизбежно. Всъщност централните автори, стоящи във фокуса на изследването, са Емилия Дворянова, Георги Господинов, Златомир Златанов, както и Виктор Пасков, Мария Станкова и Владислав Тодоров. Всеки би могъл да попита защо не е отредено повече място да кажем на Алек Попов, Теодора Димова, Емил Андреев, Милен Русков, Стефан Кисьов... Що се отнася до условните тенденции, които се наблюдават през 90-те, струва ми се, че работата игнорира ориентацията към изострено „реалистично” предаване на действителността, литературата, литературата, претендираща да е Истината за грубата, вулгарна реалност. (Тук бих отнесъл романи като „Граница” на Емил Тонев, „Одраното куче” на Христо Запрянов, романите на Здравка Ефтимова, донякъде в тази посока попада и „18% сиво” на Захари Карабашлиев). От друга страна, сякаш липсват романите, работещи с различни пародийни стратегии - „Нови степени на свобода” на Александър Андреев, романите на Алек Попов, Милен Русков, Стефан Кисьов, по-късно на представителите на „бързата литература” и т.н. Ограниченията при дисертационен труд с такъв обхват са неизбежни. Вероятно обаче роля в избора е играл и афинитетът на Илвие Конедарева към текстове, проблематизиращи идентичността и романовите конвенции, т.е. към модерното и постмодерно писане, ако трябва да употребим традиционни литературно-исторически класификации.

Ако трета глава разглежда процесите в романа през призмата на тялото и паметта като ресурс за конструиране на множествени идентичности, то четвърта глава е посветена на постмодерния роман. Илвие Конедарева умело е заобиколила безбрежният теоретичен дебат за постмодернизма, избирайки за водач Калвино с неговите понятия „лекота” и „множественост” от прочутите му „Американски лекции”. Добър избор, работещ в интерпретациите на романи на Господинов и Дворянова, който би могъл да бъде малко по-солидно мотивиран. Впрочем фактът, че работата избира да следва „завещанието” на 80-те към 90-те подсказва, че дисертантът застава като че ли на страната на онези, които схващат постмодернизма по-скоро като късен модернизъм, а не като „пазарно” използване на модернистки похвати като пародия и цитиране. Симптоматично е, че в работата не се появява например името на Умберто Еко.

Всъщност в главата „Български постмодерен роман?” имаме две двойки романи, разгледани в паралел: „Храмови сънища” на Златомир Златанов и „Физика на тъгата” на Георги Господинов и „Японецът и Потока” и „Естествен роман”, отново съответно на Златанов и Господинов. Това са може би едни от най-силните страници в работата,

тъй като тук интерпретативният талант на Илвие Конедарева се е разгърнал в пълна сила, при това „двойките“ романи се оказват много добре подбрани. Много съществен принос на изследването е извеждането на двата романа на Златомир Златанов от началото на 90-те като „начало“ на постмодерния български роман (самата работа не работи с хронологично-процесуални конструкции, така че „начало“ неслучайно е в кавички).

Последната глава е озаглавена „Българският роман и „женското писане“ и е посветена основно на Емилия Дворянова и Мария Станкова. Интересът е фокусиран върху проблематиката на „женската идентичност“ и наративното ѝ осъществяване посредством избора на фокализация и гледна точка. При анализа отново се появяват ключови теми, които дисертацията е разглеждала преди това – тялото и еротиката, паметта, набавянето на идентичност посредством спомнянето и чуждия поглед. Струва ми се, че фигурата на наблюдаващия, на „воайора“, появяваща се и при Златанов, и при Дворянова, и донякъде при Господинов, би могла да бъде използвана много успешно като събираща тези теми с поетологичните проблеми за фокализацията и гледната точка.

Като цяло Илвие Конедарева владее изкуството на интерпретацията, наблюденията ѝ са оригинални, рядко изпада в маниерност и изкуствено усложняване. В по-нататъшната ѝ работа на литературовед бих препоръчал да се опита да прави по-често преходи от „вдаденото“ четене към по-обобщено равнище на интерпретацията. Заключение на дисертационния труд по-скоро резюмира съдържанието, отколкото извежда най-значимите му изводи.

Работата е много добре промислена като цяло, върви се от по-едрия контекст към по-тесния, за да се стигне до равнището на разгърнатите интерпретации. Дисертантът показва завидна осведоменост за метатекстовете, обговарящи българската литература от 90-те – както обзорни текстове, така и рецензии, публикувани по онова време. Постигнат е баланс между теория и емпирия.

Приложеният автореферат адекватно представя съдържанието на работата и коректно посочва приносите на дисертационния труд и публикациите (9 на брой) на дисертанта по темата.

Предложеният дисертационен труд е съответства на изискванията на закона и на академичните стандарти. Въпреки неизбежните при подобен предмет на изследването пропуски, дисертационният труд представлява първи по рода си опит за критическо осмисляне на романовия жанр след 1989 г. Убедено гласувам на базата на предложения

текст да бъде присъдена на Илвие Конедарева научната и образователна степен «доктор».

София

24.04.2014 г.

Доц. д-р Бойко Пенчев Пенчев